

# Anmeldelse

## Institutioner skaber både velstand og fattigdom: en introduktion til forfatterskabet bag Nobelprisen i økonomi 2024

I efteråret 2024 blev Nobelprisen i økonomi tildelt tre amerikanske økonomer/politologer: Daron Acemoglu og Simon Johnson fra MIT og James A. Robinson, politolog ved University of Chicago. Trekløveret har med Daron Acemoglu som hoveddrivkraften en omfattende akademisk produktion bag sig. Udover de bøger der behandles i denne anmeldelse, har forfatterne over 50 artikler i førende økonomiske og politologiske tidsskrifter.

Hvilken interesse har deres forskning for statskundskaben? For det *første* er deres forskningsfelt placeret inden for politisk økonomi, dvs. i spændingsfeltet mellem økonomi og politik. For det *andet* har de studeret, hvordan institutioner opstår og har en langtidsvirkning på velstand og fattigdom nationerne imellem. Derved placerer de sig i den institutionalistiske skole inden for statskundskaben (se f.eks. Kapersen og Loftager, 2009: kap. 45 og 51). For det *tredje* er udgangspunktet, især i Acemoglu og Robinson (2006), rational choice og spilteori. Det er ikke noget, jeg vil gå nærmere ind på i her, men foretrækker man matematiske ræsonnementer frem for økonomisk historie som empiri, er der rigeligt at tage fat på. Endelig udgør Barrington Moore Jr.'s klassiske hovedværk inden for ikkemarxistisk klasseanalyse, *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (1966), et centralt udgangspunkt for det nobelprisvindende trekløver.

### Det centrale begreb: institution

Nobelpristagerne definerer med udgangspunkt i Douglass Norths definition (Nobelprisen 1993) en institution som "the rules of the game in a society or, more formally .... The humanly devised constraints that shape human interaction", og tilføjer

the main difference between policies and institutions is their "durability" and the ability of institutions to influence the allocation of political power in the future. Policies are much easier to reverse, whereas institutions are more durable. Moreover, institutions determine how political preferences of various groups are aggregated into social choices. Therefore, introducing a set of institutions today influences how powerful different social groups will be not only today but also tomorrow (Acemoglu og Robinson, 2006: 177).

Denne forståelse af institutioner ligger på linje med den almene forståelse inden for institutionalismen. Nok så interessant er det at se på, hvilke typer af institutioner forfatterskabet fokuserer på, og hvordan de adskiller sig fra andre. Her nogle eksempler.

For alle liberale er beskyttelse af ejendomsretten, lighed for loven og uafhængige domstole, kort sagt retsstaten, en central samfundsinstitution. Modsætningen er, at ejendomsretten kun er beskyttet, så længe man kan holde sig gode venner med magthaverne (som i Rusland og mange andre lande).

En række samfund har i tidernes løb været funderet på slaveri eller delvis slaveri i form af livegenskab og stavnsbånd i feudale samfund. Derved har en elite tilegnet sig frugten af det arbejde, som præsteres af den overvejende del af befolkningen. Modsætningen hertil er samfund, hvor alle borgere har ret til resultatet af eget arbejde (måske efter fradrag af en ligelig beskatning til staten).

I Europa blev tilgangen til alle håndværksfag styret af et laugsvæsen, der på monopolagtig vis varetog interesserne for dem, som allerede var i erhvervet. Ingen fri konkurrence. Modsætningen hertil er den næringsfrihed, der fx i Danmark først blev indført i 1857.

Historien har fremvist mange eksempler på koncentration af den politiske magt hos én person eller en meget snæver elite, betegnet som enevælde, diktatur eller etpartisystem. Modsætningen hertil er en pluralistisk fordeling af magten, f.eks. i et flerpartisystem eller i samfund med svagere statsmagt, et klansamfund med konkurrerende klaner. En del diktaturer er gennem reformer eller revolution blevet afløst af mere eller mindre demokratiske styreformer. Ligesom der findes mange eksempler på, at demokratier – formelt eller de facto – er gledet ind i diktaturet.

Endelig betyder det også meget, om et samfund beskytter borgernes ytringsfrihed og pressefrihed, eller om de er beskåret gennem begrænsninger pålagt af et diktatur. Det har stor betydning for samfundets innovationsevne og iværksætterlyst.

## Politikkens primat over økonomien

”Conflict over income and power, and indirectly over institutions, is a constant in every society” (Acemoglu og Robinson, 2012: 431). Fordelingen af samfundets ressourcer foregår ikke uden kamp. For at forstå det må man kigge på de grupper eller eliter, der har magten i samfundet og forfølger deres egne interesser. Et forhold som økonomer har ignoreret igennem de seneste 100 års forskning iflg. forfatterne: ”It is precisely because economics has assumed that political problems are solved that it has not been able to come up with a convincing explanation for world inequality” (Acemoglu og Robinson, 2012: 69).

De åbner *Why Nations Fail* med en lille reportage fra byen Nogales, der ligger på grænsen mellem Mexico og Arizona, USA, adskilt af en mur, der nu bygges højere. Nord for grænsen har indbyggerne en indkomst på 30.000 USD (2012), de fleste har en college-uddannelse, politiet holder kriminaliteten (nogenlunde) nede, og dem, som har idéer til at starte en virksomhed, kan få kredit i banken og ansætte folk til at løbe den i gang. I Mexico, hvor natur og klima og befolkningens oprindelse er den samme, er indkomsten per capita en tredjedel af den amerikanske, politiets autoritet anfægtes af forbrydersyndikaterne, og der findes kun i begrænset omfang banker, som kan yde kredit til virksomheder. De må desuden kæmpe med mange slags korruption. Det giver en helt anden incitamentsstruktur end den, der findes nordpå. Disse forskelle i institutionsopbygningen kan kun forklares ved at se på de forskellige måder, som Nordamerika og Latinamerika blev koloniseret på. I Nordamerika var der så få mennesker og så store arealer, at det ikke nyttede noget at forsøge at slavegøre indianerne. Immigranterne måtte selv tage fat og opdyrke jorden, hvis der skulle skabes et overskud. I Latinamerika var der højtudviklede og tætbefolkede civilisationer. Spanierne kom med den feudale tilgang fra Europa: undertvinge lokalbefolkningen og få den til at slave for sig med henblik på at hjemføre guld og sølv (som de ikke formåede at investere produktivt i Europa). Denne grundforskel i institutionsopbygningen beskrives i flere af bogens kapitler helt op til vor tid og forklarer iflg. forfatterne, hvorfor Nordamerika er rigt, og Latinamerika fattigt.

## Inkluderende og ekstraktive institutioner

Den vigtigste sondring i nobelpristagernes approach til samfundsanalyse er at spørge, om samfundet har inkluderende eller ekstraktive institutioner, både politisk og økonomisk. Inkluderende politiske institutioner er det samme som mere eller mindre demokratiske institutioner. Den politiske magt er forankret i et bredt udsnit af befolkningen, der afholdes regelmæssige valg, hvorved regeringen kan udskiftes. De inkluderende politiske institutioner vil normalt have en positiv spill-over effekt på de økonomiske forhold ved at give borgerne lige adgang som økonomiske aktører, fremme indkomstudligning ved en progressiv skattepolitik og starte nogle grundelementer i en velfærdsstat.

England i det 17. århundrede var det historisk første inkluderende samfund i denne optik. Med "the Glorious Revolution" 1688 blev den afgørende magt lagt over i parlamentet, hvor det gryende handelsbourgeoisi havde fået mere magt. Samtidig blev kongemagten afgørende svækket. Dermed blev også grunden lagt for den industrielle revolution i 1800-tallet. De andre europæiske lande valgte i denne periode at styrke enevælden og den ekstraktive, feudale økonomi, der var

forbundet hermed. Resultatet blev her en meget lav vækst. Den engelske case gennemgås med stor grundighed og næsten overdreven entusiasme.

Når forfatterne kigger ud over verden og gennem historien, findes der ikke mange inkluderende samfund med høj vækst og velstand: foruden England kom Vesteuropa efterhånden med, Nordamerika, Australien og New Zealand. I Afrika finder kun Botswana nåde for deres øjne. I Asien lyser Sydkorea op, særlig i kontrast til det superekstraktive Nordkorea. Man kommer igennem analyser af mange lande, både nutidige og historiske. Ofte 5-6 sider pr. land – velanalyseret og velskrevet. Afhængig af tilbøjelighed kan man synes, at dette er spændende eller for langt (med præference for mere formel analyse). Blandt de lande, som passer ind i rammen, men som ikke nævnes, er Spanien: overgangen fra et fascistisk diktatur i midten af 1900-tallet til parlamentarisk demokrati efter Francos død i 1976.

Det er til gengæld nemt at få øje på snesevis af samfund, der styres af ekstraktive institutioner. Det meste af Afrika og Latinamerika. Historisk også det feudale Europa. Den politiske magt er koncentreret hos en snæver elite, der arbejder for at presse mest muligt overskud ud af resten af befolkningen. Kun hvis de trues af revolution, afgiver de måske lidt af magten, eller en alternativ elite overtager og kører videre. Hermed har vi også forklaringen på, at afkoloniseringen i de fleste tilfælde ikke ændrede på ekstraktive samfund. Nye lokale eliter greb tøjlerne efter koloniherrerne og fortsatte med at mele egen kage. Den samme pessimistiske analyse får forfatterne til at tvivle på effekten af den meste udviklingsbistand. Hvis ikke institutionerne i modtagerlandet ændres radikalt i inkluderende retning, vil bistanden blot gå i de forkerte lommer og øge korruptionen i samfundet (måske når 10 pct. frem til de tiltænkte modtagere). Og ændring af institutionerne vil ikke være i magthavernes interesse, og derfor sker det ikke.

Et tankevækkende eksempel er Ruslands historie de seneste 3-400 år, der – bortset fra 1990'erne – kan ses som forskellige ekstraktive regimer, der har afløst hinanden. Først tsar-tidens enevælde og livegenskab, dernæst kommunismen, hvor ekstraktionen gik til sværindustri og oprustning, og nu Putin og efterretningssvæsenerne, der står for lav vækst, ingen innovation og stort fokus på at gemme formuer, som ikke er sikret af privat ejendomsret. Ukraine forsøger at skabe et mere inkluderende, men dog ikke fuldt demokratisk samfund. Konflikten mellem Rusland og Ukraine drejer sig kun for en mindre del om sprog og nationalitet. Men nok så meget om, hvorvidt samfundsmodellen i denne del af Europa skal være ekstraktiv eller inkluderende. I Moskva ved de godt, at hvis samfundet bliver for inkluderende, så ryger regimets eksistensberettigelse.

## Empirisk belæg for institutionstesen

Nobelpristagerne argumenterer i deres bøger ganske overbevisende for sammenhængen mellem kvaliteten af samfundets institutioner og dets økonomiske velstand. Belæg herfor er talrige eksempler fra den økonomiske og politiske historie. Men det er ikke nok til at udgøre fundamentet for en samfundsteori. Her må vi se nærmere på to videnskabelige artikler, som forfatterne udgav i begyndelsen af dette århundrede (Acemoglu, Johnson og Robinson, 2001 og 2002).

I disse artikler arbejder forfatterne med at vise sammenhængen mellem institutionsudvikling og indkomst per capita ved regressionsanalyser på et sample af 64 lande. Der er naturligvis problemer med at operationalisere variablene i en sådan analyse. Dødeligheden (malaria, gul feber etc.) blandt europæiske indvandrere i 1800-tallet benyttes som determinant for den type institution, der skabes. I et ugæstfrit land med høj dødelighed vil europæerne udgøre en snæver elite, der kun er interesseret i at trække så mange ressourcer ud som muligt. Dermed cementerer de ekstraktive institutioner. I lande som Nordamerika, Australien og New Zealand indbød vilkårene til indvandring i stort tal. Nybyggerne forlangte inkluderende institutioner i form af retssamfund og beskyttelse mod ekspropriation. I regressionsanalysen benyttes et indeks fra Political Risk Services som mål for institutionsudvikling.

Resultaterne af regressionen er signifikante (på 5 pct. niveauet) og dermed overbevisende. Det kan illustreres med to lande, der ligger på regressionslinjen, Nigeria og Chile. Hvis Nigeria kan hæve sig til Chiles niveau, hvad angår institutionskvalitet, kan per capita indkomsten på længere sigt ventes syvdoblet (Acemoglu, Johnson og Robinson, 2001: 1371).

Regressionen er robust, når den testes mod andre mulige sammenhænge eller ”støj”-faktorer. Resultatet er således uændret, hvis man helt udelader Afrika. Og det ændres heller ikke, hvis man udelader USA, Canada, Australien og New Zealand, som man kunne argumentere for, er specialtilfælde. Om det er England eller Frankrig, der optræder som koloniherre, ændrer heller ikke resultatet. Ligesom det heller ikke påvirkes af klima (temperatur og luftfugtighed), religion, geografi (afstand fra ækvator), naturressourcer og jordkvalitet.

I den opfølgende artikel fra 2002 viser Acemoglu et al., at der siden år 1500 er sket en *reversal of fortune*: De relativt velstående og højt urbaniserede lande for 500 år siden er nu blevet de relativt fattigste. Forfatterne kommer herved et skridt videre i deres kolonialismeforskning og viser, hvordan de ekstraktive institutioner i kolonierne bider sig fast. Indkomst i 1500-tallet operationaliseres ved urbanisering, hvor der findes data. Tankegangen er, at graden af urbanisering er korreleret med højere indkomst – nu såvel som for 500 år siden. Regressionen viser, at et land med 10 pct. lavere urbanisering år 1500 højst sandsynligt

vil have en dobbelt så høj indkomst per capita i dag pga. reversal of fortune. Eksempelvis er Guatemala og Uruguay to lande, der passer perfekt ind i ligningen.

Alt dette bevirker, at forfatterne er ganske afvisende over for andre forklaringer (geografi, klima etc.) på forskelle i velstandsniveauet landene imellem. Det får dem til at insistere på, at institutionernes kvalitet er den altafgørende forklaringsfaktor.

## Ikkedeterministisk historiesyn

Forfatterne har anledning til nogle gange at komme med et *overview* på verdenshistorien. De bruger den historiske institutionalismes kernebegreb om "afgørende skilleveje" (*critical junctures*), der peger på uventede begivenheder, som lægger nye spor ud for den historiske udvikling. Et eksempel er pestepidemien "den sorte død" i midten af 1300-tallet, der var tæt på at halvere befolkningen i Vesteuropa. Den ellers tragiske begivenhed ledte til arbejdskraftmangel, der for bønderne havde en frigørende effekt, fordi åget af livegenskaben littede. Et andet eksempel er den transatlantiske handel (inkl. slavehandel), der i 1600- og 1700-tallet var med til at skabe en velhavende klasse af købmænd og skibsredere, der fik større og større politisk indflydelse, især i England og Holland. Et tredje eksempel er industrialiseringen, der fik enorm betydning, først i England og dernæst i det meste af verden. I den forbindelse anvendes også Schumpeters begreb *creative destruction*. Kun hvis eliten har modet og viljen til at anvende teknisk og samfundsmæssig innovation til også at knuse gamle strukturer, rykker det fremad. Det betyder, at gamle eliter måske berøves deres hidtidige magt.

Nobelpristagerne har et ikkedeterministisk historiesyn: "The outcome, however, is not historically predetermined but contingent. The exact path of institutional development during these periods depends on which one of the opposing forces will succeed, which groups will form effective coalitions, and which leaders will be able to structure events to their advantage" (Acemoglu og Robinson, 2012: 110). Herved står de i modsætning til den marxistiske tradition og også til Francis Fukuyama (Fukuyama, 1992), der begge bygger på det hegelske, dialektiske historiesyn.

## Hobbess og statens rolle

En målrettet og nogenlunde stærk statsmagt er en forudsætning for at opnå et velstandsniveau i et land. En vis centralisering af den politiske magt muliggør, at man kan holde sammen på landet, administrere det efter nogenlunde ensartede love og ikke mindst opkræve skatter, der muliggør udrustning af politimæssig og militær styrke, der kan beskytte borgerne.

Nobelpristagerne trækker på Thomas Hobbes' (1588-1679) *Leviathan* (1651) for at konstruere forskellige idealtyper over stater og bruger sidstnævnte til at kategorisere faktisk eksisterende stater med. Først, *the Absent Leviathan*, naturtilstanden eller anarkiet. En tur gennem 1990'ernes Lagos, Nigeria, (Acemoglu og Robinson 2019: 3-12) giver et konkret indtryk af vold og usikkerhed. Somalia og Afghanistan er samfund, der heller ikke ligger langt fra idealtypens anarki.

*The Despotic Leviathan* er en stat, der har absolut magt og leverer sikkerhed og tryghed, men efterlader borgerne uden frihed. Den type samfund findes der mange eksempler på, både historiske og aktuelle. De spænder fra enevældige monarkier i Europa til det moderne Kina med alskens diktaturer ind imellem.

Den moderne Leviathan, *the Shackled Leviathan*, er en stat, hvor magten er begrænset (eller uhyret lænket), og findes i de vestlige, demokratiske samfund. Her er staten (nogenlunde) under kontrol fra det politiske system og civilsamfundet. Bogtitlen *The Narrow Corridor* refererer til den hårfine balance, der skal opnås, hvis statens magt og samfundets kontrol skal udvikle sig harmonisk.

En sidste idealtipe er *the Paper Leviathan*. Det er den type stat, vi møder i Afrika og store dele af Latinamerika: "It combines some of the defining characteristics of the Despotic Leviathan, in being unaccountable to and unchecked by society, with the weaknesses of the absent Leviathan. It cannot resolve conflicts, enforce laws, or provide public services. It is repressive but not powerful. It is weak itself and it weakens society" (Acemoglu og Robinson, 2019: 341 og hele kap. 11). Et godt eksempel er Argentina, hvor peronisterne fik ansat 20.000 personer i statsadministrationen (partifæller og slægtninge). Formålet var, at de skulle have en løn, men intet fungerede. De gik tidligt hjem, de lukkede kontorerne, og borgerne måtte gå forgæves.

Vi er vant til at tænke på statens voldsmonopol som noget mere eller mindre selvfølgeligt. En indikator er den såkaldte mordrate (antal dræbte hvert år i pr. 100.000 i befolkningen). I Danmark er den 0,9. I USA 6,5, fordi man hidtil har betakket sig for en effektiv *gun control*. I Mexico er den 28,4, og i Sydafrika er niveauet 33,5. Så fred i samfundet er langt fra noget selvfølgeligt. Spredningen i morderaten viser, at alle fire varianter af Leviathan er rigt repræsenteret blandt verdens nutidige stater.

## Kritiske synsvinkler

Nobelpristageres bøger er generelt blevet godt modtaget og anmeldt, navnlig i den angelsaksiske verden, hvor de er mest kendt. Men der kan også rejses spørgsmål og indvendinger.

De anvender den institutionelle approach til at forstå verdens udvikling. Det gør de konsekvent og skarpt. De tre britiske økonomer Efe Erciyaz, Marianne Hii og Katrina Zhang (2021) kritiserer dem dog for at være lidt for ensidige og indvender, at forfatterne ikke har tilstrækkeligt blik for det internationale samspil mellem institutioner. Hvor meget muliggjorde koloniernes ekstraktive økonomi og politik, at det blev lettere for moderlandet at udvikle inkluderende institutioner? Noget der er fokus på i disse år med skarpt lys på slaveriet.

Forfatterne berører mange steder udviklingen i Kina de seneste 40 år efter Deng Hsiao Pings reformer. Det er en fantastisk økonomiske udvikling, men baseret på et ekstraktivt politisk grundlag, nemlig kommunistpartiets magtmonopol. De tror ikke, det kan blive ved, fordi der ikke er tilstrækkelig innovationsevne i samfundet, hvis ikke befolkningen sættes fri politisk. Sagen kan ikke afgøres endnu, men er interessant, fordi den et godt stykke af vejen går mod bogens hovedtese. I forlængelse heraf kan man også spørge om, hvor godt de sydøstasiatiske "tigerøkonomier" passer ind i paradigmet. Forfatterne rejser ikke selv spørgsmålet.

De vestlige, inkluderende samfund har i de seneste årtier været præget af en stigende indkomst- og formueulighed, både pga. globaliseringen og de policytiltag, der er gennemført, mest udtalt i USA og England. Det rejser spørgsmålet om, hvor stor en indkomstulighed man kan forestille sig, før et inkluderende samfund slår over i et ekstraktivt. Det ligger givetvis noget højere end det, vi kender i dag, men et eller andet sted vil der være et *tipping point*.

Endelig er der spørgsmålet om den *populisme*, der de senere år er slået igennem i mange vestlige samfund, der i udgangspunktet er inkluderende. Disse bevægelser og partier har fået 20-30 pct. af stemmerne, endda 50 pct. hvis det seneste valg i USA regnes med. Populismen forstyrrer billedet, fordi alle skulle i teorien have fri og lige adgang økonomisk og politisk til at deltage i et inkluderende samfund. Men alligevel føler store grupper sig uden for og hævder, at eliten sidder på magten og gavner sig selv (Mudde og Kaltwasser, 2017: 6). Man kan så gå videre i analysen og spørge, om det at stå uden for er et objektivt faktum eller en subjektiv oplevelse (men stadig politisk relevant). Nobelpristagerne rører flere gange ved populismeproblematikken, men dykker ikke for alvor ned i den.

## Afslutning

Nobelpristagerne forfatterskab kan ses som en invitation til også at dyrke statskundskab på den "store klinge", dvs. en overordnet refleksion over, hvorfor et samfund har et givet politisk og økonomisk system. Før man dykker ned i sektor- og mikroanalyser.

## Litteratur

- Acemoglu, Daron og Simon Johnson (2023). *Power and Progress: Our 1000-Year Struggle over Technology and Prosperity*. Hachette Book Group.
- Acemoglu, Daron og James A. Robinson (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*. Cambridge University Press.
- Acemoglu, Daron og James A. Robinson (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. Penguin Random House.
- Acemoglu, Daron og James A. Robinson (2019). *The Narrow Corridor: States, Societies and the Fate of Liberty*. Penguin Random House.
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson og James A Robinson (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *The American Economic Review* 91 (5): 1369-1401.
- Acemoglu, Daron, Simon Johnson og James A. Robinson (2002). Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution. *The Quarterly Journal of Economics* 117 (4): 1231-1294.
- Erciyaz, Efe, Marianne Hii og Katrina Zhang (2021) Book Review: Why Nations Fail. *Studies in Philosophy Politics and Economics* 3 (1): 70-76.
- Fukuyama, Francis (1992). *The End of History and the Last Man*. Dansk udgave Informations Forlag 2009.
- Hobbes, Thomas (1651). *Leviathan*. Introduction by John Plamenatz. Fountain Books 1976.
- Kapersen, Lars Bo og Jørn Loftager (red.) (2009). Klassisk og moderne politisk teori, kap. 45 og 51 (institutionalisme). Hans Reitzels Forlag.
- Moore Jr., Barrington (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy*. Beacon Press Boston.
- Mudde, Cas og Christóbal Rovira Kaltwasser (2017). *Populism: A Very Hot Introduction*. Oxford University Press.
- Scientific Background to the Sveriges Riksbank Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel 2024, dated 14 October 2024. [sciback\\_ek\\_en\\_24\\_fdeyhjoygf.pdf](https://sciback_ek_en_24_fdeyhjoygf.pdf).

En samlet oversigt over forfatterskabet findes på Acemoglus hjemmeside, hvor tidsskriftsartikler er frit tilgængelige: <https://economics.mit.edu/people/faculty/daron-acemoglu/publications>

Viggo Nedergaard Jensen  
Cand.scient.pol. 1973.

Har arbejdet i udenrigsministeriet,  
Verdensbanken og den finansielle sektor  
[vnj@ridehus.dk](mailto:vnj@ridehus.dk)